

MUŠL FIUM, JEVREJIN SA RIJEKE

Podaci o jednoj jevrejskoj porodici na Rijeci i u Senju početkom XVI stoleća

„Encyclopaedia Judaica“ u svom VI tomu stranici 1029 tvrdi: „Najstariji dokumenti o naseljavanju Jevreja na Rijeci potiču iz sredine XVIII veka“. Iako nam stvarno ništa nije poznato o osnivanju jevrejske zajednice na Rijeci pre sredine XVIII veka, o doseljavanju jedne jevrejske porodice u taj grad već prvih godina XVI veka sada raspolažemo verodostojnim dokumentima objavljenim u V tomu nedavno izašlog izdanja „Monumenta Hungariae Judaica“¹.

„Nöum Musl Fium“ glasi potpis hebrejskim pismenom najstarijeg po imenu nam poznatog riječkog Jevrejina. Isto tako se potpisuje i na ispravi na nemačkom jeziku koja počinje uvodnim rečima: „Ich Muschl Jud von Sand Veit am Phlaum bekhen...“ (Navodimo na nemačkom originalu zbog svojevrsnog starinskog pravopisa. Prevod glasi: Ja, Mušl, Jevrejin iz Svetog Vida na Flaumu priznajem...) Završna klauzula te priznanice ispostavljene 20. januara 1525. glasi: „... des zu warern vrkhünd so hab ich Muschl Jud dise quitung mit meiner aigen hannd geschriben und meiner Judischen hannd vnder schriben vnd mit mein Petschat auch bekrefftigt.“ (Opet sa zanimljivim pravopisom i karakterističnim greškama. U prevodu: ... to da priznam i obznanim sam ja Mušl, Jevrejin, ovu priznanicu svojom sopstvenom rukom napisao i svojom jevrejskom rukom potpisao i takođe svojim pečatom overio.)²

Nemamo podataka o tome kada i odakle je Mušl (Mojsije) Jevrejin sa svojom porodicom došao na Rijeku da se naseli, ali sa priličnom sigurnošću možemo pretpostaviti da je došao iz jedne od habsburških pokrajina, Štajerske, Koruške ili Kranjske, u kojima su se već u srednjem veku stvarale jevrejske zajednice (u Mariboru, Radgoni, Ptuju, Celju, Ljubljani, Freisachu, Villachu). Na zahtev staleža, car Maksimilijan je proterao sve Jevreje iz tih pokrajina. To se dogodilo godina 1496—97. Tada su prestale da postoje jevrejske zajednice koje su već vekovima živele. Car je međutim dozvolio da proterani

novo mesto boravka nađu u graničnom području njegove države³. Tako se moglo dogoditi i da je Mušl Jevrejin sa svojom porodicom našao utočišta na Rijeci, gde je čak bio pod carskom zaštitom. Grad je tada već četvrt veka bio svojina Habsburgovaca, koji su ga nasledili posle izumiranja porodice markgrofova Duino (1471). Car se trudio da unapredi razvoj luke koja mu je pripadala; to ga je po svoj prilici i navelo da odobri naseljavanje jedne jevrejske porodice, koja je imala priličnog materijalnog bogatstva. Više godina je Mušl tu proživio sa svojom porodicom uživajući carsku zaštitu. Mirni boravak se, međutim, završio kada je primorski grad postao ratno poprište. Papa Julije II organizovao je Kambrejsku ligu protiv Venecije. Tom savezu prišli su i Luj XII, kralj Francuske, car Maksimilijan, kao i Vladislav II, kralj Mađarske. Kralj Vladislav se nadao da će ponovo osvojiti Dalmaciju, koju su Mlečani bili zauzeli. Ali Venecija, koja je tada bila snažna pomorska sila, iznenada je napala Rijeku i zauzela grad 1508. Ban Hrvatske i Slavonije, Andrija, uspeo je 1509. da Mlečane istera iz grada, ali samo za kraće vreme. Snažna mletačka flota pod komandom Angela Trevisana bombardovala je grad i osvojila ga na juriš. Pobednici su orobili i opljačkali stanovnike i mnogo njih kao zarobljenike odveli na galije. Najzad, 1511. godine, grad, koji je mnogo prepatio, nalazi se ponovo pod carskim skriptom.

U tim ratnim vremenima Mušl je sa porodicom pobjegao sa Rijeke i našao utočište u Senju, koji je tada pripadao Hrvatskoj. Kao izbeglica sa Rijeke, dopušteno mu je da se zadrži, pa čak i da — uz dozvolu vlasti — iznajmi kuću. Bio je tu nekoliko godina, bavio se trgovinom i pozajmljivao je novac na zaloge. Ali kada je sklopljen mir i kada je Rijeka opet pripala caru, Mušl se vratio tamo, dok mu je porodica još ostala u Senju. Međutim, kada je i ona htela da krene za svojom glavom porodice, ban Andrija ju je dao uhapsiti i zaplenio svu njenu imovinu. Nešto docnije ban je porodicu oslobodio i ona je mogla da pođe za Mušlom, ali imovina joj nije vraćena. Mušl je zahtevao od bana da mu imovinu vrati, nije hteo da se pomiri sa gubitkom, pa je započeo sudski proces. Nešto od dokumenata toga procesa sačuvalo se do danas.

Posle smrti bana Andrije, kralj Vladislav II zatražio je od banove udovice da prijavi svog zastupnika pred sudom, jer se Jevrejin (na tom mestu se u aktu njegovo ime ne pominje) žalio da je njen suprug, ban, nepravedno osudio porodicu Mušl i neopravdano prisvojio njenu imovinu. Kao što se iz tog akta da zaključiti, banova udovica se na nekoliko ranijih sličnih poziva nije odazvala. Kralj naglašava u svom spisu da se Jevrejinu mora pomoći da dođe do svog prava. Već i zbog toga što, kao što se u dokumentu kaže: „... pluresque fideles nostri apud nos ob id instant et supplicant“ (... i mnogi naši verni kod nas za to nastoje i mole). A još se dodaje: „... pro administranda fpsi iudeo iustitia, nonnulli fidelium nostrorum assidue nos urgent...“ (... da se učini pravda istom Jevrejinu uporno na nas neki naši verni navaljuju). Kralj se poziva na „svoje verne“, koji ga teraju da prema

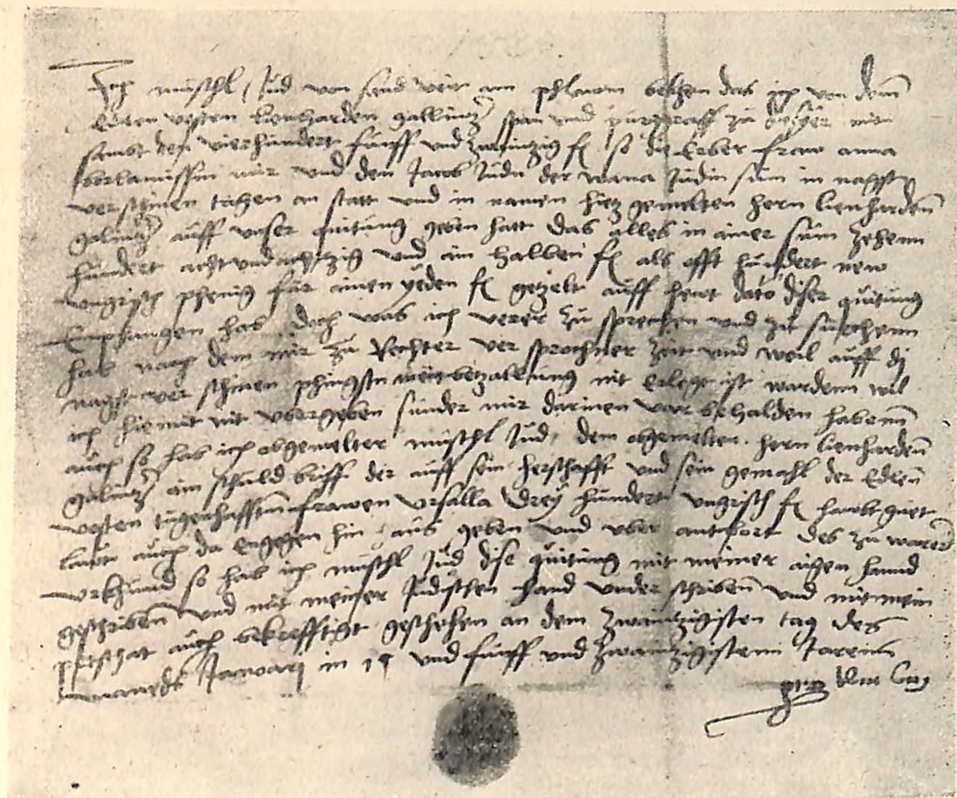
Jevrejину bude pravedan⁵. Pošto se udovica bana Andrije nije odazvala ni ovom pozivu, kralj se ponovo javio, sada već strože⁶. U drugom pismu se Jevrejin već naziva svojim imenom: „In numeras tam pene literas ad vos dedimus in negotio illius Judei Mwschel vocati“ (već brojna pisma vama uputismo u poslu onog Jevrejina zvanog Mušl). Sada saznajemo i zašto je banskoj udovici upućeno već toliko poziva. Hrišćanski vladari su se zauzeli za Mušla: „... principes Christiani pro eo apud nos et pro rectificatione dampnorum suorum et impendenda ei iustitia instant et laborant“ (hrišćanski kneževi se kod nas zalažu i rade za njega i njegovo obeštećenje i da mu se učini pravda). Kao što vidimo, Mušl je uživao uglednu zaštitu. Sigurno je među protektorima bio i sam car Maksimilijan, Mušlov zaštitnik. Najzad se banova udova udostojila da naimenuje advokata, koji će je zastupati u tom sporu. U trećem dokumentu od 10. februara 1514. nalazimo tačan izveštaj zagrebačkog Kaptola. Pomoću njega možemo da rekonstruiramo tok celog procesa⁷.

Kraljevski sudski stol pozvao je 13. oktobra 1513. zagrebački Kaptol da u gradu Senju i okolini raspitivanjem utvrdi sledeću stvar: „... de eo, utrum scilicet... Moyses in prefecta civitate nostra Segniensi cum uxore ac filiis et filiabus, pariter cum rebus suis tamquam subditus nostre Maiestatis moram et residentiam habuerit ac sub potestate et ditione nostra ac gubernaculo Regni nostri subiectus fuerit an non...“ (... o tome da li će Mojsije u spomenutom gradu našem Senju sa ženom, sinovima i kćerima, sa stvarima svojim kao podanik našeg veličanstva imati boravište i stanište i da li će biti potčinjen našoj moći i vlasti kraljevstva našeg). Jedan izaslanik kraljevske kurije i Kaptola vodio je istragu januara i februara 1514. Ukupno je saslušao 38 svedoka u Senju, Otočcu, Griču i Zagrebu. Veći deo svedoka bio je mišljenja da je Moyses podanik kraljev, pa prema tome i potčinjen banu. Bilo je međutim i svedoka koji su tvrdili suprotno: „... quod prefatus Moyses Judeus, habitis treugis a condam Andrea bano et iudice civitatis Segniensis metu belli Venetorum de civitate regis Romanorum Rea nuncupata affugiens ad civitatem Segniensem advenisset cum uxore filiisque et filiabus suis necnon rebus eorundem“ (... da je spomenuti Mojsije Jevrejin, dobivši „vjeru“ od pokojnog Andrije bana i sudije grada Senja, usled straha od mletačkog rata pobegao iz grada rimskog kralja zvanog Rijeka i došao u grad Senj sa ženom, sinovima i kćerima i imovinom).

Zašto je bilo toliko važno da se utvrdi da li je Mušl Jevrejin, koji je pobegao za vreme rata iz Rijeke, našavši privremeno utočište u Senju postao kraljevski podanik — ili je tu samo tražio privremeni boravak? Izraz „treuga“ baš treba da znači da je Mušl tražio samo privremen boravak u Senju. Ta bio je u tom gradu svega pet godina. Ako je postao kraljevski podanik, onda bez odobrenja bana ili gradskih vlasti nije smeo da napusti to mesto. Onda je njegova imovina mogla da bude zaplenjena. A Mušl je uveravao da je kao Riječanin isključivo neposredni podanik carev. U Senj se samo sklonio za vreme rata.

Nije nam poznato kako se taj spor završio. O tome nisu nađeni dokumenti. Tek posle jedne decenije ponovo čujemo nešto o Mušlu iz Svetog Vida na Flaumu. Dva dokumenta u Mađarskom zemaljskom arhivu iz god. 1524. i god. 1525. govore o finansijskim poslovima Mušla.

Pozajmio je značajne svote novca jednoj porodici, koja je u to vreme zauzimala ugledan položaj u Mađarskoj. Ostao nam je jedan spis ispostavljen u Budimu 8. oktobra 1524⁸. Lienhardt Gallinzer, burgruf diožderski i njegova supruga Ursulla, čerka počivšeg sudije budimskoga Johannes Pempflingera, priznaju da duguju Mušlu svotu od 1700 florina. Mušl ima menicu, a osim toga prepisane su na njegovo ime dve kuće u Budimu. Ne možemo pretpostaviti da je sam Mušl raspolagao tolikim kapitalom, biće da je koristio i novac drugih, da bi mogao da kreditira tako velike svote. On se i žalio: „Wie wol es mit seinem grossen verderblichen schaden vnd nach tayl ist“ (kako mu je to velik gubitak i šteta koja upropašćuje), pošto dužnik ne otplaćuje uredno

svoj dug. Sigurno tada više nije stanovao na Rijeci, ali i nadalje sebe naziva „Jevrejin od Svetog Vida na Flaumu“. Kao takav on sebe i nadalje smatra carskim podanikom. On doduše sa svojim dužnikom pregovara u Budimu (o tome svedoči dokument iz godine 1524), ali zahteva otplatu od svojih dužnika u Beču ili u Eisenstadtu: „... solliche obgemelt schulden alle seinen wir zu einer yeden zeit vnd frist schuldig vnd phlichtig den Judn zu Wien oder in dy Eysenstat zu erlegen vnd zu bezallen, damit gedacht Judn khainerlay Rais khostung vnd zerung vnd ver saumnuss nit verer bedorffen zu habn oder das auff zu legen...“ (... sve te gore navedene dugove dužni smo i obavezni u svako vreme gorenavedenom Jevrejinu da isplatimo i predamo u Beču ili Eisenstadtu, da rečeni Jevrejin ne bi imao nikakvih daljih putovanja, ni troškova za hranu na putu, ni gubitka vremena ili, pak, da mu te izdatke nadoknade...). Kao što zaključujemo iz tih rečenica, Mušl je u to vreme verovatno stanovao u Eisenstadtu i samo bi dolazio radi otpravljajnja svojih poslova u Beč, u kome tada Jevreji nisu smeli da stanuju, dok je Eisenstadt bio jedan od gradića u kojima im je, na osnovu carske dozvole, bilo dopušteno da borave. Dokument iz godine 1524. samo je koncept ugovorene priznanice, ali postoji i punopravna obveznica od 20. januara 1525.⁹ U toj obveznici Mušl spominje i svog slavnog prijatelja koji se zove: „Jacob Jud der Wana jüdin sun“ (Jakov Jevrejin, Vane Jevrejke sin). Mušlov dužnik, burggrof Gallinzer platio je dotle 1088 florina, a na osnovu obveznice dugovao je još daljih 300 florina. Tu obveznicu Mušl je potpisao hebrejski.

Drugih podataka o Mušlu nemamo. Verovatno je, kao i mnogi drugi Jevreji iz Eisenstadta, napustio taj grad zbog opasnosti od Turaka i potražio nov zavičaj u Češkoj, Moravskoj ili Poljskoj.

BELESKE

- 1) Monumenta Hungariae Judaica. V. 1. Budapest 1959.
- 2) M.H.J. V. 1. Strana 152. Od pečata se vide samo još tragovi.
- 3) A.F. Pribram: Urkunden und Akten zur Geschichte der Juden in Wien (Dokumenti i akti uz istoriju Jevreja u Beču). tom I strana 7. Wien-Leipzig 1918.
A. Rosenberg: Beiträge zur Geschichte der Juden in Steiermark (Prilozi uz istoriju Jevreja u Štajerskoj) strana 99—102; Wien-Leipzig 1914.
- 4) A. Fest: Istorija grada Riecke (na mađarskom). U zbirci monografija „Gradovi i pokrajine Mađarske“
- 5) M.H.J. V.1. str. 108—109.
- 6) ibid. str. 109—110.
- 7) ibid. str. 123—128.
- 8) ibid. str. 148—150.
- 9) ibid. str. 152.